

Història

Notícies del monestir de Sant Jaume Salerm i rodalies

Albert Fàbrega i Enfedaque

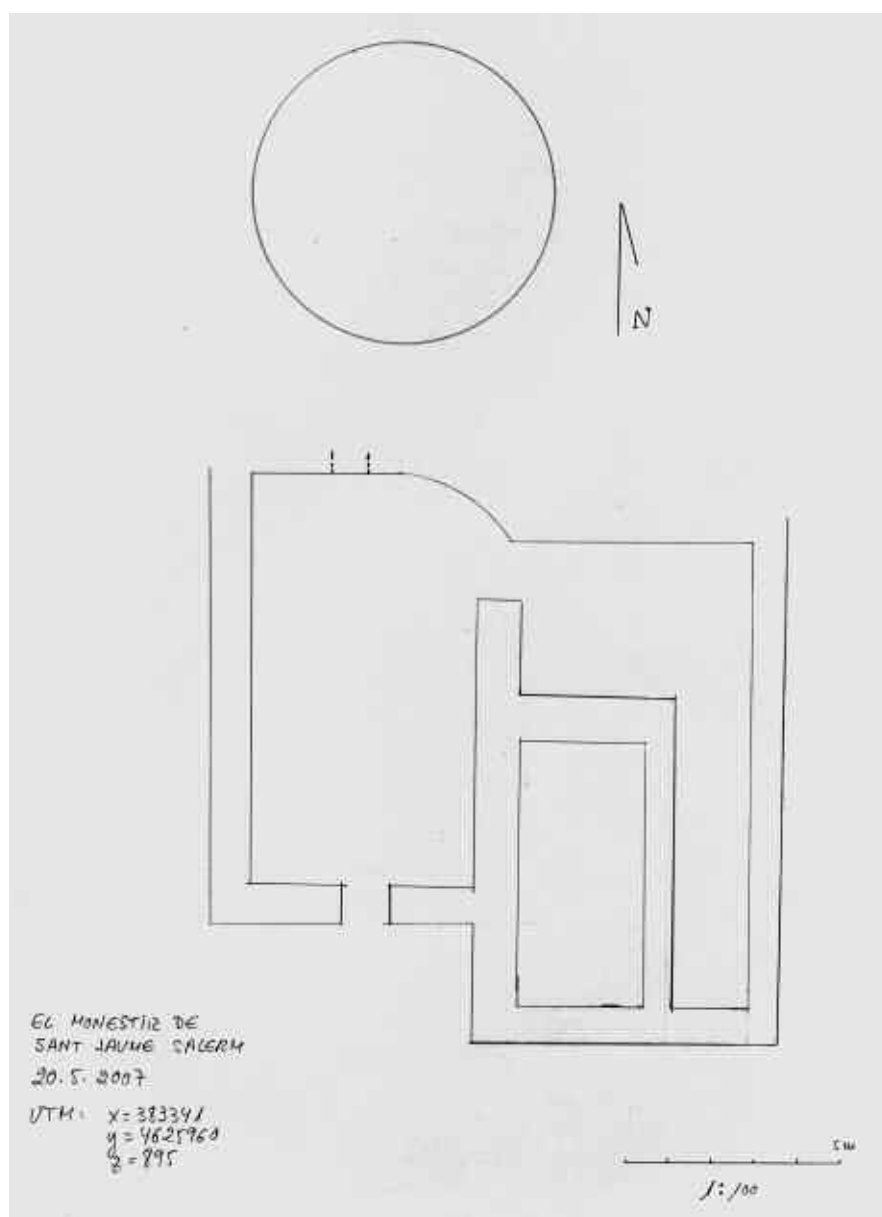
El monestir de Sant Jaume Salerm

Sant Jaume Salerm es troba a la Serra de Castelltallat, al Bages, molt a prop de la línia de terme de l'Anoia. Pertany al municipi de Sant Mateu de Bages, a mig camí dels termes i castells de Castelltallat i Boixadors. Actualment és una ermita situada una mica per sota del cim del turó, a la banda nord d'aquest.

Es tracta d'una esglésiola construïda el segle XVIII. En un lateral de la petita espadanya es pot llegir l'any de la seva construcció i damunt la porta, que s'obre a migdia, hi ha una fornícula on devia haver-hi hagut alguna imatge i on es veuen diverses inscripcions il·legibles. A la cornisa que hi ha sota la fornícula hi llegim "PERDÓ NOSTRA PARA", i a la làpida situada més ensota "Reconstrucció por Miquel Camps 23.6.39. Any de la Victòria".

Sant Jaume Salerm és en realitat Sant Jaume de l'Erm o Sant Jaume sa l'Erm. Aquí l'article salat s'ha unit al següent mot donant Salerm. En els documents antics se l'anomena *Sancti Jacobi de Heremo*. La tradició oral de les masies del voltant mantenia viu el record de l'existència d'un "convent" al cim del turó, per damunt de l'actual ermita. Allà, unes ruïnes encara visibles donen fe d'antigues construccions medievals.

El document que oferim a continuació mostra que, efectivament, en

1. Planta aproximada del monestir de Sant Jaume Salerm

2. Les restes del monestir de Sant Jaume Salerm

aquell lloc hi hagué un monestir de deodats, fenomen que va tenir una àmplia difusió durant el segle XIII. L'única notícia documental que coneixem d'aquest monestir és aquesta, i només podem dir que el text prova l'existència irrefutable del "convent". Segurament no degué tenir mai més de 2 o 3 deodats. Les seves dimensions són poc més que les d'un mas medieval una mica gran. El mateix topònim "Erm" suggereix un tipus de monestir més proper a un eremitori que no pas a un monestir convencional. Tot i amb això, aquestes eren de fet les autèntiques arrels de la vida monàstica, de manera que Sant Jaume Salerm seria un bon exemple d'aquest ideal monàstic. Per altra banda, però, no es troba gaire lluny d'un indret amb molta activitat durant l'edat mitjana. No hem de perdre de vista que el gran castell de Boi-

xadors és a 1.8 km en línia recta.

El 3 de novembre de 1297, Ramon de Torremalús, deodat de Sant Jaume Salerm, reconeix que deu 18 sous a Pere Mercer, que eren part dels 36 sous que li devia Berenguer de Vilanova, antic deodat d'aquell lloc, del preu d'un ase que li havia comprat per al servei del monestir:

*R. de Turrimeluz deodatus Sancti Jacobi de Heremo decem et octo solidos P. Mercerii quos vobis dare promisit [...] inter me et vos facte super quodam debito XXXVI solidos quos [...] Bg. de Vilanova olim deodatus dicti loci vobis debebat ratione cuiusdam asini quem a vobis empti [...] utilitatem dicti loci. Que de infrascriptum inde [...] in festo Pascha XX solidos [...] residuos in festo Sancti Johannis Baptiste. Obligando etc. Testes P. de Grevalosa [...]*¹

Ramon de Torremalús provenia del

mas homònim. Es tracta d'un mas en ruïnes, situat a Súria, actualment dins les propietats de can Sivila de la Roca. Les notícies dels Torremalús desapareixen molt aviat. L'any 1282 són els amos de can Sivila de la Roca, però una branca ja es troba a Manresa. L'any 1578 el mas de Torremalús es troba en mans d'una branca dels Reguant, que partir de llavors es coneixeran com els Reguant de Torremalús.

Actualment la vegetació cobreix bona part de les restes del monestir, tot i que es veuen trossos de parets i se n'endevinen d'altres. De tant en tant la gent del voltant ho neteja una mica perquè no s'acabi de perdre del tot. Mentre no es faci una excavació no es podran conèixer amb detall les construccions i la seva funció. La planta que oferim aquí és molt aproximada, perquè a simple vista hi ha

3. Fortí de les Cases de Sant Jaume

punts en què és difícil distingir l'en-
derroc de les restes de murs.

Crida l'atenció un túmul circular perfectament definit que hi ha a tocar el recinte, a la banda nord. Podrien ser les restes d'una petita torre, tot i que les dimensions són minúscules: el seu diàmetre és de 7 metres i l'alçada és petita. Potser el runam es va usar per a altres construccions. De totes formes no es pot descartar, ara per ara, que en realitat fos un túmul funerari molt més antic. Aquí sí que caldria una excavació arqueològica per esbrinar de què es tracta.

El monestir es troba a UTM: x=383341, y=4625960, z=895

Les Cases de Sant Jaume

En els mapes de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, les ruïnes d'un

mas situat per sota de Sant Jaume Salerm, són anomenades *la Caseta de Sant Jaume*. Però en un document de 1419, que després esmentem, se'n parla de *les cases de Sant Jaume*. Creiem que probablement es tracta de les mateixes construccions. Tot i que a la llinda de la porta del mas - avui en ruïnes - es llegeix la data de 1885, segurament fa referència a l'última reforma que s'hi va fer. Cal notar la interessant construcció annexa, de planta rectangular, plena d'es-
pitlleres en les seves parets i amb la resta de les obertures cegades. Es tracta d'una mena de fortí, que segurament aprofita uns antics corrals, i que creiem que cal relacionar amb les guerres de successió de 1714 i les guerres carlines del segle XIX. Construccions semblants, properes a masos, les hem vist al Semís de Coaner i al mas Boixeda (Fals). Creiem

que eren petites fortificacions on la gent del mas es refugiava per fer front als atacs de partides incontrolades, que abundaven durant i després de les esmentades guerres. És evident que no podien enfrontar-se a una tropa nombrosa i ben organitzada. En aquest sentit volem recordar que el castell de Boixadors va allotjar tropes durant la guerra de successió: una breu notícia dels felipistes, publicada a la *Gaceta de Madrid*, deia que el 19 d'octubre de 1711 *salió un destacamento nuestro y atacó el castillo de Boixadós, cuya guarnición huyó inmediatamente, pero fué maltratada en la fuga*.

El dolmen de Boixadors

Com hem dit, no gaire lluny del monestir de Sant Jaume Salerm, al

sud, seguint el vessant, es troben les restes de les cases Sant Jaume i una mica més avall trobem l'arca de Boixadors. Del monestir a les cases de Sant Jaume hi ha 350 m., i d'aquestes a l'arca de Boixadors hi ha 300 m, sempre en línia recta i en baixada.

L'arca de Boixadors es troba a UTM: x=383135, y=4625354, z=777.

El sepulcre està orientat en la direcció E-O. La llosa lateral de migdia és treballada i es manté ben vertical. La llosa nord està fortament inclinada cap a l'interior i la llosa de capçalera, no massa gran, està mig travessada entre les dues laterals. Al peu del túmul –que no té un diàmetre gaire gran, però conserva una bona altura– s'hi veuen fragments d'altres lloses, singularment un de més gran que els altres amb dues cassoles, i que correspondria a la coberta.

Pel que fa a la seva atribució administrativa, és força problemàtica, ja que fa de fita entre les comarques del Bages i l'Anoia. Si s'adscriu al Bages està en terme de Sant Mateu de Bages, si es dona a l'Anoia és de Sant Pere Sallavinera.

Hi ha diverses notícies escrites d'aquest dolmen. Recordem que en l'antiga terminologia els dòlmens eren anomenats *arques*. Així, el 5 d'abril de 948, el comte Borrell de Barcelona dona a Santa Cecília de Montserrat diverses terres que té *in comitatu Minorisse et in termine kastro Montedonno, in locum que vocabulum prefatam Archam et Mulier Mortuam*.² El castell de Montdó és el castell de Castelltallat (Bages). Les afrontacions que esmenta el document són: a llevant un torrent que discorre en temps de pluges per davant de l'arca, a migdia el camí que porta a l'arca i creua el torrent Bo, a ponent el torrent Bo i a cerç les Cots. D'aquestes afrontacions avui conservem el topònim del torrent Bo: es tracta del torrent que neix sota la casa de Biosca (Castelltallat, Bages) i baixa cap a la riera de Rajadell, per sota la muntanya de Sant Jaume Salerm, on es troba l'arca de Boixadors.

El fet curiós és el següent. L'arca de Boixadors és al vessant sud de la muntanya de Sant Jaume Salerm, no

4. Làpida de la Dona Morta

gaire lluny del coll de Sant Jaume, que comunica Castelltallat amb Boixadors. Al vessant nord de la mateixa muntanya es conserva un indret conegut, encara avui, com la Dona Morta. En aquell punt una estela de pedra fa memòria de la mort de la mestressa de Cal Pratbarrina que anava a cal Camps, l'any 1922. La làpida té una creu amb peanya gravada a la part superior i a continuació el següent text: *Dia 24 de octubre. Aqí morí, de edat 65 anys, l'any 1922, Maria Oliva y Sonñe, mastresa de cal Pratbarrina, anan deta cal Cams. Pregeu a Déu pe la seba ànima. E.P.D.* És evident que aquesta no és la *Mulier Mortua* a què es refereix el document de l'any 948.

Creiem que el topònim ja venia d'antic i que en produir-se aquesta mort més recent, el nom de l'indret es va associar amb aquesta darrera mort. La multitud d'indrets rurals on hi ha memorials de morts de persones en els segles XIX i XX s'acostumen a identificar amb topònims més precisos que fan referència al nom o malnom de la persona morta. Així tenim *La Creu del Sauveta*, *La Creu del Noi Viudu*, etc. Un identificatiu imprecís i en certa manera poc respectuós com *La Dona Morta*, quan aquesta dona té nom, cognoms i casa, no sembla la mena de topònim que s'hagués posat l'any 1922. Com diu Lubbock, referint-se a una altra construcció, *seria*

5. L'arca de Boixadors

molt extraordinari que se li hagués donat aquest nom si s'hagués pogut saber en honor de qui s'havia erigit aquest monument.³ Són topònims antics que més d'una vegada van lligats a la presència de monuments megalítics. Un bon exemple és el del menhir de la Dona Morta de Maçanet de Cabrenys, sobre la ratlla fronterera amb França.

L'any 1419, en una delimitació de les possessions de Boixadors i de Cardona es diu que el terme *puja fins a lo honor e terres de les cases de Sant Jacme, les quals cases són de la parròquia de Sant Pere de Boixadors, e partint d'aquí, çò és de les dites cases, va fins al serral de l'Archa e*

*après davalla per la costa avall fins a les parades de Sant Jacme.*⁴

La primera referència publicada d'aquest dolmen és de l'any 1922. El Butlletí de la Secció d'Exploracions del Centre Excursionista de Vic, donava la següent notícia anònima, tot i que segurament es pot atribuir a Mn. Josep Gudiol:

Una nova arca

El jove seminarista, en J. Costa, ens ha donat notícia de un dolmen desconegut, situat a la vessant de la montanya de la hermita de Sant Jaume de Castelltallat, a mitja hora del molí de Boixadors, en terrenys propietat de la Masía de Cal Camps, ter-

me d'Aguilar de Segarra. És un magnífic sepulcre rectangular de 2x0'90 m. y conserva les dues lloses laterals, una de elles molt inclinada, a més de una capçalera trencada arran de terra, y la tapa està desfeta y a troços pels voltants del petit túmul, que volta aquest interessant monument megalítich. La tradició conta que aquesta arca és sepultura de un general carlista.

Des de llavors els diferents autors que n'han parlat es limitaven a copiar la breu referència que Lluís Pericot en va donar l'any 1925 i que el situava de forma bastant confusa a Rajadell, en el lloc anomenat Boixadors. El dolmen va estar perdut durant molts anys, fins que, l'any 2002, va ser redescobert.

Bibliografia

- PLADEVALL, A. i Català Roca, F., 1968, *Els monestirs catalans*, edicions Destino, Barcelona.
- PARCERISAS, R., 2000, "Sant Jaume Salerm", *Dovella*, núm. 68, p. 11-14.
- CARRERAS, E., FÀBREGA A. I TARRÚS, J., 2005, *Els monuments megalítics del marge dret del riu Cardener (Bages)*, *Pyrenae*, núm. 36, vol. 2, p. 41-85.

NOTES

1. AHPM 4020, notari Jaume d'Arters, s.f.
2. Ordeig i Mata, *Catalunya Carolíngia*, vol. 4, Els comtats d'Osona i Manresa, doc. 616, p. 479.
3. Lubbock, J., *L'Homme préhistorique*, Félix Alcan, Paris, 1888.
4. Parcerisas [2000], p. 12.

Albert Fàbrega i Enfedaque
Historiador